کارڵ مانهایم
ڕابەری سۆسیۆلۆژی زانین

د. حەمید عەزیز
(زانکۆی سەڵاحەدین- کۆلێژی ئاداب)

١- لە چوارچێوەی بابەتی سۆسیۆلۆژیدا (زانستی کۆمەڵایەتی) سۆسیۆلۆژی زانین Wissenssozio) (Logie دەکرێ بە لقێک لەو لقە نوێیانەی ئەم زانستە دابنرێت کە لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە لەلایەن فەیلەسووف و سۆسیۆلۆژ وسیاسەتمەداری ناسراو کارڵ مانهایم (١٨٩٣- ١٩٤٧ز) دوا ڕوخسارو ناوەرۆکی پێ براوە.

ڕاستییەکی گومان هەڵنەگرە کە شۆڕشی چارەنووس سازی فەڕەنسا (١٧٨٩ز) هۆیەکی سەرەکی پەیدابوونی فەلسەفەی کۆمەڵایەتی بە گشتی هۆی پەیدابوونی سیۆسیۆلۆژی بەتایبەتی بووە. لەوسەردەمەدا هێزو دەسەڵات بەلای شارو بازێڕ و چینی سەرهەڵداوو سیاسەتدا لاسەنگ بوو، چینی نیشتەجێی گوندو لادێ و بیری ئایینی مەسیحی و دامودەزگاکانی کڵێسە ناچاربوون سەر لەبەردەم ڕەوشی نوێدا دابنەوێن. لەلایەکی ترەوە کێشەکانی ڕەوش و دۆخی نوێ کە لە ئەنجامی شۆڕشەکەوە کەوتبوونەوە، ببوونە مایەی ئەوەی بیرمەندان سەرگەرمی توێژینەوەیان و دۆزینەوەی چارەسەریان بن. ئەگەرچی سان سیمۆن هەستی بەبایەخ و گرنگی هۆکاری ئابووری کردبوو، بۆی ساخ ببۆوە کە «گۆڕانی مێشک و بیرو بۆچوون شان بەشانی پتر بوونی گەرموگوڕیی فاکتەری ئابووری و تەنگژە و قەیرانە کۆمەڵایەتیەکان پێکەوە بنەمایەکی ئابوورییان هەیە» (١) ماوەو کارکردنێکی زۆر و زەبەندەی دەویست ئەو بۆچوونە کاڵ بکرێتەوە کە جیهانی بیروبۆچوون لە هەڵکەوت و جیهانی ڕیالیستییەوە دوورەو پابەندی جیهانێکی ئایدیالیستی میتافیزیکییە. هەر بۆیە ئەوکاتە وا باوبووە کە دەبێ یەکەم جار بیروبۆچوونەکان لە بنەڕەتەوە

بگۆڕدرێن ئینجا بنەماکانی ئاکارو ڕێوشوێنەکانی گۆڕانیان بەسەردادێت و لەم گۆڕانەوە چارەسەرکردنی کێشەو تەنگژەو قەیرانەکانی کۆمەڵایەتی دەست پێدەکات.

پێش جێگیربوونی پایەو بنەماکانی سەدەی ڕووناکبیری (Aufklarung) بیری ئایدیالیستی- میتافیزیکی بە کۆمەڵ و هاوکاری بیری ئایینی و کلێسەی مەسیحی ئەورووپا وەک نموونەیەکی کەم کردنەوەی پلەوپایەو بایەخی مرۆڤ گومان لە توانای بیروژیری مرۆڤ کراوە کە بتوانن بەبێ پشتیوانی ڕێوشوێنەکانی کلێسە بگەنە ڕاستی و دەرک بەڕاستەقینە بەرن، بۆیە بە ئاشکرا هەوڵ دراوە ئەو باوەڕە پشت ڕاست بکرێتەوە گوایە ژیر، ڕێبازی ژیرەکی لە توانایدا نییە پەی بەڕاستی و واقیع و هەڵکەوت بەرێت، بگرە «توانای زانین و دەرک بەڕاستی کردنی ژیر- ئەقڵ- سنووردارەو لەو جێگایەی بابەتەکە پێوەندی بە ژیانی مرۆڤ و پێوەندی بە ژیان لە کۆمەڵدا هەیە پەکی دەکەوێ و بڕناکات» (٢). بەم پێودانگە و هەر بەپێی ئەم بۆچوونە پردی پێوەندی نێوان مرۆڤی تاک و کۆمەڵ کە پێکهاتەیەکی ڕێکوپێکی هەمەکی کۆمەڵایەتییە پچڕێنراوەو بە چاوی جیاواز سەرنجی هەردووکیان دراوە هەروەک ئەوەی گوایە کۆمەڵ کە ڕێکخراوێکی کۆمەڵایەتییە لە سروشتەوەو سروشت ئاسا لە سەروو ئەندامانییەوەیەتی کە بابەتی ئەون. ئەم جۆرە پێودانگە ڕێگای بۆ لەیەکتری دابڕینی بابەتی زانستی کۆمەڵایەتی و ئاکار خۆش کردووە، چونکە لەو بۆچوونە ئەو بیروڕایە دەکەوێتەوەو بگرە کەوتۆتەوە کە ئەگەر بێتو مرۆڤی تاک وەک بوونەوەرێکی چالاک و سەربەخۆ خاوەن هەست و نەست و سوودو قازانج و ئامانجی ڕەنگ بۆڕێژدراو دابنرێ، ناکرێ چاوەڕێی نادیسپلینی و تێکچوون و لەبەریەکترازانی ئۆرگانەکانی کۆمەڵ نەکرێت، بۆیە وادانراوە کە جەوهەری ڕووداوەکانی کۆمەڵ، ئەگەر بەوردی لێیانەوە بکۆڵرێتەوە، سروشتێکی کۆمەڵایەتی ئابوورییان نییە، بەڵکو سروشتێکی ئاکارییان هەیە هەروەها لەم ڕوانگەیەوە وا بڕیار دراوە، گوایە پەرەسەندنی کۆمەڵ بەهیچ جۆرێک لە پەرەسەندن یان تێکچوون و لەناوچوونی هێزە بەرهەم هێنەرە ئابوورییەکانەوە ناکەوێتەوە(٣)، بەڵکو ئەم پەرەسەندنە یان پاشەکشەو پاشاگەردانییەکەی پێوەندی بە گەشەکردنی ئاکار یان پێوەندی بە پاشەکشەکەیەوە هەیە.

٢- سەدەی نۆزدەیەم، کە بەڕاستی سەدەی شۆڕشی زانستی و پاشەکشەی بیری ئایدیالیستی و میتافیزیکی و ناڕیالیستی بووە کۆشش کراوە پشت بەژیرو هێزوتواناکانی ببەسترێت و جارێکی تر هەوڵ دراوە تیشک بخرێتە سەر پێوەندی نێوان دەرکەوتن و سەرهەڵدانی بیروبۆچوون و ئایدیۆلۆژی و ئەو ئەرک و فرمانەی کەوتۆتە ئەستۆی ئەم بیروبۆچوونانە لە مەیدان و کایەی کۆمەڵایەتیدا. ئەنجامی ئەم کۆششەش ئەوتیۆرییە سۆسیۆلۆژیە زانستیە بووە کە ساخی کردۆتەوە:

هێزو تواناو بڕکردنی تیۆری (بیروئایدیۆلۆژی) لەو بنەما ئابوورییانەوە سەرچاوە دەگرن کە چینی کۆمەڵایەتی دەست ڕۆیشتوو پشتیان پێدەبەستێ. (٤) ئەم بەیەکەوە بەستنەوەی فاکتەرو بنەمای کۆمەڵایەتی و ئابووری بیروبۆچوون و دیاردە کۆمەڵایەتییەکان، ڕێگای خەت و خاڵدان و بەرەوپێش چوونی زانستە کۆمەڵایەتییەکانی خۆش کردووەو پەردەی لەسەر بنەمای کۆمەڵایەتی بیروباوەڕ لاداوەو ئەرکی سپێردراو بەو بیروبۆچوونانە لە چوارچێوەی جیهاندیدی هەمەکی کۆمەڵایەتیدا دەرخستووە.

لەوسەدە پڕ ڕووداوو بەرەوپێشچوون و ناوەرۆک بەپێز و گۆڕانی فرەڕەنگی زانستی و ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتیەدا کەسایەتی ئەکادیمی و زانستی و سیاسی کارڵ مانهایم لە مەجەرستان و ئەڵەمانیای دوای جەنگی یەکەمی جیهانی خەت وخاڵی داوەو پێگەیشتووە، بەپێزترین بەرهەمی دەربارەی سۆسیۆلۆژی (زانستی کۆمەڵایەتی) بەگشتی و دەربارەی سۆسیۆلۆژی زانین بەتایبەتی بڵاوکردۆتەوە، بەڵام دوای بەرپابوونی جەنگی دووەمی جیهانی لە ئەورووپا، سیاسەتی دەسەڵاتدارە نازییەکان بووبەکۆسپ لەبەردەم چالاکی ئەکادیمی و بەردەوام بوونی مانەوەی مانهایم لە ئەڵمانیا ئیتر ناچارکرا ئەو وڵاتە بەجێ بهێڵێ و ساڵی ١٩٣٣ ڕووی لە ئینگلتەرە کردووە، لەوێ قۆناخی سێیەمی چالاکی ئەکادیمییەکەی دەست پێ کردووە. لە زانکۆی لەندەن کراوە بە مامۆستای سۆسیۆلۆژی. ئەگەر مرۆڤ سەرنجی ئەو بەرهەمانە بدات کە مانهایم لە قۆناخی سێیەمی چالاکی زانستیانەیدا لە لەندەن بڵاوی کردوونەتەوە، بە ئاشکرا جێدەستی ڕێبازی ئەزموونی ئینگلیزییان تێدا دیارەو بە ڕاشکاوی دوورخستنەوەی لە جیهاندیدیەکەی

سەردەمی ئەڵمانیا هەست پێدەکرێت. مانهایم لە هەرسێک قۆناخی چالاکییەکانیدا مەجەڕستان و ئەڵمانیاو بەریتانیا وەک لە دەوروبەرو ژینگەی ڕۆشنبیری و ئەکادیمی سەردەمی خۆی کاری تێکراوە، ئەو کارتێکرانەش لەبەرهەمەکانیدا دەردەکەون، ئەوا بەهەمان سەنگ و ڕەنگ و شێوە، هەر لەبەرهەمەکانیدا ئەو ڕۆڵ و دەورە هەست پێدەکرێت کە وەک ڕابەرێکی چالاکی زانستی کۆمەڵایەتی بەگشتی و سۆسیۆلۆژی زانین بەتایبەتی لە چوارچێوەی ئەم بابەتەدا گێڕاویەتی.

٣- کولتوورو ڕۆشنبیری لە جیهاندیدی کۆمەڵایەتیدا:

لە کۆڕو کۆمەڵە ئەکادیمییەکاندا بەتایبەتی لە چوارچێوەی سۆسیۆلوژیدا واباوە کە کولتوورو کۆمەڵ بەتوندی لەیەکتری جیا دەکرێنەوەو سنووریان لەنێواندا دەکێشرێ و هەردووکیشیان پێوەندییان بەیەکترییەوە هەیە و ناتوانن دەستبەرداری یەکتری بن و لەیەکتری جیا بکرێنەوە. کۆمەڵی بێ کولتوورو کولتووری بێ کومەڵ لە مێشکدا نەبێ بوونیان نییە. هەموو قۆناخێکی تایبەتی کۆمەڵ کولتووری تایبەتی خۆی هەیە کە جۆری پەرەسەندن و چۆنیەتیەکەی و سروشت و پێکهاتە هەمەڕەنگییەکەی دەردەبڕێت. لە جیهاندیدی کارل مانهایمدا، ئاسایی، مرۆڤ و کولتوور و شارستانیەت و کۆمەڵ ئەگەرچی چ وەک چەمک و چ وەک پێکهاتە بوونی سەربەخۆو تایبەتمەندی خۆیانیان هەیە، ئەوا توندوتۆڵیش بەچەندین گرێ و پێوەندی و پەیوەندێک بەیەکەوە بەستراونەتەوە، کە بەتێکڕایی ئەو چوارچێوە گشتییە هەمەکیە ڕەنگدەڕێژن کە بەجیهاندید ناودەبرێت و مۆرک و نیشانی قۆناخێکی دیاریکراوی مێژووی شارستانییەت تۆمار دەکات. شیکردنەوەی بنیادو بنەمای ئەم جیهاندیدە کە لەلایەکەوە بەیەکەوە گرێدرانی ئامرازو ئامانجەکان بەدەردەخات لەلایەکی ترەوە وەک ئەرکێکی سەرەکی سۆسیۆلۆژی زانینی کارل مانهایم پێوەندی دەستیاوی و دوولایەنی نێوان بیر، هزر، بۆچوون و ڕەوش و مەڵبەندی کۆمەڵایەتی مرۆڤ ساخ و پشت ڕاست دەکاتەوە سەرەڕای ئەوەی نیشانی دەدات تا چ ڕادەیەک شێوەکانی ژیانی هزرو ژیری مرۆڤ لە قۆناخێکی دیاریکراوی مێژوویدا بۆچوون و ئیدیۆلۆژی هێزە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکانی کۆمەڵ بەدەردەخات. ئەم باوەڕەی مانهایم ئەو ڕۆڵە دەردەخات کە فاکتەری مێژوویی و قانوونەکانی پەرەسەندن لە ڕشتنی ڕەنگی پێکهاتە هزرییەکانی مرۆڤدا لە کۆمەڵ دەیگێڕن.

وەک ئاشکرایە کولتوور بەگشتی سەرجەمی بەهاوبایەخە بەرزە پەرەسەندووە گیانییەکانی مرۆڤ دەگرێتەوە وەک، ماف، قانوون، هونەر، هزر، زمان، ئەدەب، دابودەستوورو نەریت، ڕێوشوێنەکاری ئاکارو کردار، خوو و ڕەوشت، هەڵوێستە هەمەڕەنگەکانی ژیان، زانست، هەر لەم ڕوانگەیەوە دەکرێ کولتوور کە کایەو پاوانی بەرهەمە هزری و گیانیەکان دەگرێتەوە لە شارستانیەت جیا بکرێتەوە. ئەم جیاکردنەوەیە دەکرێ بەوە دەستنیشان بکرێت کە مرۆڤ جۆرە سنوورێک لە نێوان کولتووری گیانی ناماددی و ماددیدا دەکێشێ.(٥)

زمان وەک ئامرازێکی دەربڕینی هەست و نەست و خواست و ناوەڕۆکی بیری مرۆڤ و پێوەندی کۆمەڵایەتی لە ڕەوت و پرۆسەی خەت و خاڵدانی ئەم کولتوورە گیانییە جیا ناکرێتەوە. بیروزمان توندوتۆڵ بەیەکەوە بەندن ئەگەر بیر- هزر خواستی مرۆڤ و مەبەست و ئامانجەکانی لە چوارچێوەیەکی ڕێکوپێکدا گەڵاڵە بکات و ڕەنگ بڕێژێ، زمان لەلای خۆیەوە ئەو ئامرازەیە کە ناوەڕۆکی پرۆسەی چالاکی هزر دەردەبڕێ. هەر لەم ڕوانگەیەوە دەکرێ مرۆڤ بڵێ، هزر ئەو دەفرەیە کە ناوەڕۆکی خواستی مرۆڤی تێدا دادەڕێژدرێ و زمانیش ئەو ئامرازەیە کە لەلایەکەوە ناوەڕۆکی بیر دەردەبڕێ و لەلایەکی ترەوە ئەندامان و چین و توێژە جیاکانی کۆمەڵ بەیەکەوە بەند دەکات، بۆیە شتێکی ئاساییە کە مانهایم لە چوارچێوەی سۆسیۆلۆژی زانینەکەیدا بایەخی بە پێوەندی فرە ڕەنگی نێوان هزرو بوونی کۆمەڵایەتی داوە. ئیتر گەیشتۆتە ئەو ئەنجامەی کە بیروکولتوور بەو بارودۆخ و ڕەوشە کۆمەڵایەتییەوە بەندن کە تێیدا سەریان هەڵداوە. تێگەیشتنی سەرجەمی ئەم بیرو هزرو کولتوورە دەبێتە مایەی تێگەیشتنی ئەو کێشەو تەنگژەو قەیرانانەی کۆمەڵی نوێ دووچاریان بووە. بۆ نموونە کە مانهایم گازندەی کردووە کە مرۆڤی سەردەمی خۆی بەرانبەر بە کولتووری بابەتی (ئایین، زانست، هونەر، دەوڵەت و سیاسەت و فۆرمەکانی ژیان)(٦) دووره پەرێز وەستاوە، دیاردەیەکی سەخت و دژواری سیاسی و ئایدیۆلۆژی و کۆمەڵایەتی سەردەمی خۆی دەستنیشان کردووە کە بریتی بووە لە تێکچوونی کۆماری ڤایمەری ئەڵمانیاو ئەو ئەنجامە نالەبارانەی لێی کەوتوونەتەوە.

وەک: بڵاوبوونەوەی نەریتی گومانکاری کە لە چوارچێوەی ڕێبازی ڕێژەییدا هەموو لایەنەکانی کولتوورو ڕۆشنبیری و ئاکارو زانست و ژیانی گرتۆتەوە. ئەوی جاران بەپێودانگی هەڵسەنگاندنی ڕاستی دانراوە، ئەو بیروهزرو بۆچوونانەی باوبوون، ئەو ڕێوشوێنانەی پەیڕەوکراوبوون دووچاری ئەگەرو گومان لێکردن بوون، سەرەڕای ئەو کێشەیەی کاربەدەستان بۆ چینی ڕۆشنبیرانیان دروست کردووە و ئەو هەڵمەتانەی دژی بیروبیرمەندان کراوەتە سەر چینی ڕۆشنبیران.

ئەو ئەنجامە نالەبارانەی بەهۆی ڕەوشی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری دوای ڕووخانی کۆماری ڤایمەر هاتنە ئاراوەو ئەو کاولکارییانەی نازییەکان لە ئەڵمانیاو تێکڕای ئەورووپا کردیان و ئەو تەنگژەو قەیرانانەی هزری مارکسی تێیان کەوتووە کە بە تێکڕایی وایان لە بیرمەندان کردووە جارێکی تر بە پەرۆشەوە چاو بە بنەماکانی شارستانیەتی سەردەم و پێکهاتە کۆمەڵایەتی و ڕێژێمە سیاسی و سیستەم و ڕێبازە فەلسەفەیی و ئابووری و ئایدیۆلۆژییەکاندا بخشێننەوەو جارێکی تر سەرنجی هۆکارو ئەنجامەکان، پەیڕەو میتۆدەکانی توێژینەوەو لێکۆڵینەوە بدەن. لەم ڕەوشەدا مانهایم کە فاکتەری کولتوورو ڕۆشنبیری و چینی ڕۆشنبیرانی بەو هێزو فاکتەرە داناوە کە ئەرکی پێشکەوتن و بەرەوپێش چوون و چوونە دەرەوە لە قەیران و کێشەو تەنگژەی سەردەمەکەی داناوە، دەکرێ لە دۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و فەلسەفەیی سەردەمی خۆی پاساوو پاکانەی بۆ بدۆزرێتەوە.

دانانی ڕۆشنبیران وەک چینێک، وەک توێژێک کە ئەم ئەرکەی گۆڕانی کۆمەڵایەتی پێ بسپێردرێ، چەند خاڵێکی لێدەکەوێتەوە:

یەکەم: مانهایم بەوەی پەنای بردۆتە بەر ڕۆشنبیری و توێژی ڕۆشنبیران خۆی لە چینی پرۆلیتاری مارکسی دوور خستوتەوە، ئەو چینەی کە بە دیهێنانی پاشە ڕۆژێکی ئەفسووناوی لێ چاوەڕێ دەکرا.

دووەم: ئەگەر ڕۆشنبیری هۆکارو فاکتەر بێت، ئەوا هۆکاری ئابووری پاشەکشە دەکات و پەروەردەو خوێندن و پێگەیاندنی کۆمەڵایەتی و ڕۆڵی زانکۆ دێنەپێشەوە.

سێیەم: ئەم هەڵبژاردنەی چینی ڕۆشنبیر و بابەتی ڕۆشنبیری لەلایەن مانهایمەوە ئەگەر کێشەیەکی بچووکی هەندەکی چارەسەر بکات، بابەتەکە پتر ئاڵۆزوتەمومژاوی دەکات و کێشەی تری تایبەت بەخۆی بەرپا دەکات.

پێناسەکردنی ڕۆشنبیران وەک چین و توێژێک واسووک و ئاسان نییە. جگە لەوەی ئایدیۆلۆژی و ئامانج و مەبەستی دیارو ئاشکرایەکی ئەوتۆیان نییە کە ئەگەر وەک توێژو چینێک بەیەکەوە کۆیان بکاتەوە. پلەومەڵبەندو پایەی ئابووری کۆمەڵایەتیەکەیان ئەوپەڕی جیاوازو فرەڕەنگە. ئەگەر جاران خوێندەوارو ڕۆشنبیرو ئەکادیمی و ئەندازیارو پزیشک و سیاسەتمەداران موڵکی تایبەتی چینی دەستڕۆیشتووبانایە ئەوا لەم سەردەمەماندا ژێرخانی کۆمەڵ بەچینی هەژار و نەدارەوە، بەهۆی بڵاوبوونەوەی خوێندن و بنەماو پێداویستییەکانی شارستانیەتەوە، سەرچاوەیەکی لەبن نەهاتووی پێشکەشکردنی توێژو دەستەی ڕۆشنبیران، کەوابوو لەنێو ئەو دەستەیەدا کە مانهایم بە ڕۆشنبیری داناوەو ئەرکی تایبەتی پێ سپاردووە مرۆڤی هەڵگری ئایدیۆلۆژی و باوەڕی جیاواز خاوەن سوود و قازانجی لەیەکتری جیاواز دەبینرێت و لەمەوە ئامانج و سیاسەت و جیهاندیدی فرەڕەنگ و لەیەکتری جیاواز دێنە کایەوە. ئەگەر هۆکاری لەیەکتری نزیک کردنەوەی ڕۆشنبیران هەبێ و پشت ڕاست بکرێتەوە، ئەوا هۆکاری لەیەکتری جیاکردنەوەشیان ئەگەر پتر نەبێت کەمتر نییە.

لەلایەکی ترەوە ئەو پەروەردەو خوێندن و پێگەیاندنە کۆمەڵایەتیانە تاوەکو دەگاتە زانکۆکان، هیچ کاتێک لەژێر دەستی کەسان و چین و توێژی بێلایەندا نەبوون و نابن و ئەو کەسانەی تێیاندا دەردەچن و پێدەگەن و کاری گرنگی دەوڵەت و کۆمەڵیان پێدەسپێردرێ ئەو ڕۆشنبیرانە نابن کە مانهایم هیوای پێیان بێت. ڕۆشنبیری وەک هێز و توانا و بەهرەیەک کە بەدرێژایی ژیان و بە تاقیکردنەوەکان و بەخوێندن و پەروەردە بەدەست هاتووە هیچ کاتێک ناکرێ لەگەڵ سوودو قازانجی تاکەکەسی و چینایەتیدا بەشێوەیەکی تەباییانە بخرێنە یەک خانەوەو ئەگەر بڵێین هەمیشە پێکەوە تەباو گونجاو نابن لە ڕاستی دوور ناکەوینەوە.

مانهایم لە شاکاری ئایدیۆلۆژی و یۆتۆپیدا ساڵی ١٩٢٩ز بەتیۆرەتەسەلی تێزەیەک دەربارەی ڕۆڵ و مەڵبەندو ئەرکی ڕۆشنبیران توێ توێ دەکاتەوە کە بریتییە لە سێ لایەن:

یەکەم: بێلایەنی ڕۆشنبیران.

دووەم: بەشداریکردنی ئارەزوومەندانەی ڕۆشنبیران لە چالاکی سیاسی وڵاتەکەیانداو ئینجا بوون بە ئەندام لە پارتی و ڕێکخراوە سیاسی و جۆربەجۆرەکاندا بۆ ئەوەی گەرموگوڕی و چالاکی کاریگەرو ئەکتیڤانە بە بەرشادەماری تێکۆشانی ئەو پارتی و ڕێکخراوە فرە ڕەنگانەدا بکەن و لە بەرەو پێشچوونی پێشکەوتنخوازانە بەرەو ئامانجی گشتی ڕۆڵی سەرەکی خۆیان بگێڕن.

سێیەم: هەوڵ بدەن بەو هێزو توانایەی هەیانە لە کایەو بوارە جۆربەجۆرەکانی ژیان و کۆمەڵدا داکۆکی لە سوودو قازانجی هزری تێکڕای کۆمەڵ بکەن و بەو پەیامەی پێیان سپێردراوە وەک هەڵگری خامەو مەشخەڵی ڕووناککردنەوە لەسەر هزری پێشکەوتنخواز بکەنەوە. (٧)

دەکرێ ئەو تێزەیەی مانهایم بەلەبار (پۆزیتیڤ) و سوودبەخش دابنرێت ئەگەرچی پتر مۆرکی تیۆری- ئەکادیمی دوور لە هەڵکەوت و کرداری پێوە دیارە.

پێوەندی توندوتۆڵی نێوان کاروچالاکی سیاسی و هەموو دیاردە فرە ڕەنگەکانی تری ژیانی کۆمەڵایەتی ڕاستییەکە بواری ئەگەرو دوودڵی نادات.

مانهایم کۆششی کردووە، بە نووسینەکانی مرۆڤی ڕۆشنبیر هان بدات تەنیا هەر لە دوورەوە نەوەستێ، لە ڕووداوەکانی ژیان خۆی دوورەپەرێز نەگرێت و وەک سەرنجدەرێک نەمێنێ و بەشداری لە پرۆسەی کارو کارگوزاری و گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا بکات. خۆ ئەگەر بۆی نەکرێ ببێ بە ڕابەرێکی پێشکەوتنی پرۆسەی بەرەوپێشچوونی کۆمەڵایەتی، ئەوا لە ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵ و قۆناخ و سەردەمی خۆیدا بەشداری بکات.

ڕاستییەکی گومان هەڵنەگرە کە پێوەندی و بەندێکی پتەو لەنێوان چارەنووس و قەدەری مرۆڤ و نێوان ئەو هێزە کۆمەڵایەتیانەدا هەن کە حوکم و کۆنترۆڵی دەکەن، هەروەها پێوەندییەکی گەرموگوڕ لەنێوان ڕەوش و دۆخە کۆمەڵایەتییەکان و نێوان جۆرەکانی ئەوبەرهەم و نووسینە هزری و ڕۆشنبیرییەدا هەیە کە لە کۆمەڵدا دەردەکەون، بەڵام ئەم پێوەندییانە شێوەو ناوەڕۆکێکی دەستیاویان هەیە هەردووک لا کار لەیەکتری دەکەن و بەبێ یەکتری نابن و هەردووک لاشیان تایبەتمەندی و تارادەیەک سەربەخۆیی خۆیان لەبەرانبەر ئەوی تریاندا دەپارێزن. وردبوونەوە لە هزروبیرو باوەڕو بنەماکانی ئاکارو جیهاندیدی چین و توێژە جۆربەجۆرە کۆمەڵایەتییەکان کە لە دابونەریت و خوورەوشت و ئاکارو ئایین و لاهووت و فەلسەفەدا دەردەکەون ڕاستی ئەم قسەیە پشت ڕاست دەکەنەوە.

ئیتر لەم ڕوانگەیەوە دانانی ڕۆشنبیران بەچین و توێژێکی کۆمەڵایەتی و هەوڵ دان بۆ بێلایەنکردنیان تا ڕادەیەکی زۆر دوورکەوتنەوە لە ڕاستی و ڕاستەقینە دەردەخات. لەسەردەمی مانهایم و لەسەردەمی ئەمڕۆماندا قەوارەی چەمک و توێژو چینی ناوبراو بە «ڕۆشنبیر» لە سنووربەدەر فراوان بووەو وا بە ئاسانی پێناسەو دەستنیشان ناکرێت.

ئەگەر لە قۆناخێکی پێشووتردا ڕۆشنبیران ڕۆڵەی خێزان و چینە دەست ڕۆیشتوو و کاربەدەست و دەسەڵاتداران و خاوەن دەرامەتی ئابووری بووبن، لەم سەردەمەدا کە شۆڕشی زانستی و خوێندەواری و زانکۆکان، سەرانسەری جیهانیان گرتۆتەوە، چینە هەژارو کەم دەرامەتەکانی کۆمەڵ بەڕادەی بەرچاو مرۆڤی ڕۆشنبیریان لێ هەڵدەکەوێ. ئیتر نەلە ڕوانگەی ئابووری و کۆمەڵایەتییەوە نە لە ئاستی پێگەیاندنی کۆمەڵایەتییەوە لە توانادا هەیە ئەم چینە پێناسە بکرێت و ئامانج و ئایدیۆلۆژی دوورونزیکی دەستنیشان بکرێت. زانینی پێوەندی و پابەندبوونی ڕۆشنبیرێک بە بوونی کۆمەڵایەتی دیاریکراوەوە هیچ کاتێک نابێتە مایەی ئەوەی بیروبۆچوون و ئایدیۆلۆژییەکەی بزانرێت و دەستنیشان بکرێت، ئەو جۆرە پێوەندییە هۆیەکیە لەنێوان زانینی هزر و بیروبۆچوونی مرۆڤی ڕۆشنبیرو بنەماو بنچینە کۆمەڵایەتی و ئەو مەڵبەندەی لە کۆمەڵدا هەیەتی و ئەو ڕۆڵەی دەیگێڕێ وا بە ئاسانی دەرناکەوێت.

جیاوازی بیروبۆچوون و ئایدیۆلۆژی هەمیشە توندوتۆڵ بە ڕقەبەری و جەنگی دەستەویەخەی سوودو قازانجی ئابوورییەوە بەندەو بەهیچ جۆرێک سۆسیۆلۆژی زانین بەتەنیا ناکرێ، وەک مانهایم بۆی چووە. (٨) ئەو ڕێگایە بێت کە شێواندنی هزری سیاسی و ئایدیۆلۆژی ئاشکرا بکات و هۆیەکانی بدۆزێتەوەو بیروبۆچوونە دژبەیەک و ڕقەبەرەکان یەک بخات، چونکە سوودو قازانج هەمیشە لە دوارۆژیشدا ئەو هۆکارە، ئەو فاکتەرە بووە و دەبێ کە ڕەنگی ڕوخسارو ناوەڕۆکی زانین دەڕێژێ.

٤- ئایدیۆلۆژی و یۆتۆپی:

ئایدیۆلۆژی وشەیەکی گریکی (یۆنانیە) لە دوو کەرتی

(ئایدیۆ) واتە بیروبۆچوون، سەرنجدان و کەرتی (لۆژی) واتە زانست، پێکهاتووە کەوابوو وشەکە مانای کۆ و تێکڕای جیهاندیدو سەرنجدان و هزروبیری چینێکی کۆمەڵایەتی دەگەیەنێ کە پتر بەلای جیهاندیدی سیاسیدا دەچێ، بۆ نموونە دەووترێ ئایدیۆلۆژی بۆرجوازی، سەرمایەداری... تاد. (٩)

وشەی یۆتۆپی utopia مانای ئەندێشەو خەیاڵ و دەڤەرێک دەبەخشێ کە مرۆڤ خەونی پێوە ببینێ، بۆ یەکەم جار نووسەری ئینگلیزی توماس مۆر ساڵی (١٥١٨ز) وەک ناونیشانی ڕۆمانێک بەکاری هێناوە، تێیدا، مۆر لە ڕۆمانی یۆتۆپیادا باسی دوورگەیەکی کردووە کە لەسەر شێوەی کۆمەڵ و دەوڵەتە و هەموو شتێک تێیدا بەو جۆرە ڕێکوپێکە کە دڵی مرۆڤ و ئەندێشە بێ سنوورەکەی دەیخوازن (١٠).

ئایدیۆلۆژی و یۆتۆپی بابەتی سەرەکی ئەو بەرهەمەن کە مانهایم ساڵی ١٩٢٩ لە ئەڵمانیا بلاوی کردۆتەوە و تێیدا ئەم دوو بابەتەی بە تێروتەسەلی و بە وردی شرۆڤە و توێ توێ کردووە. (١١) مانهایم لە ڕوانگەی سۆسیۆلۆژی زانینەوە دوو واتا و دوو ناوەرۆک و ئەرکی تا ڕادەیەک نوێی بەم دوو وشەیە بەخشیوە.

دوای دەسکەوتە چارەنووسسازە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەلسەفە و زانستی سەدەی نۆزدەیەم و ئەو گۆڕانە فرە ڕەنگانەی دوای جەنگی یەکەمی جیهان بەسەر ئەورووپادا هاتووە دروشمی ئازادی و یەکسانی و دادپەروەری و هوشیاری دیموکراتی لەنێو کۆمەڵانی خەڵکدا بلاوبۆتەوە و جێگیر بووە (١٢). ئەگەر پێشتر تەنیا چینی دەسەڵاتدار و فەرمانڕەوا هێز و دەسەڵات و بەڕێوەبردنی کۆمەڵ و دەوڵەتی بەدەست بووبێ و سوودی لە ئازادی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی وەرگرتبێ، ئەوا کۆمەڵەکانی ئەورووپا هاتۆتە هەژان بەهۆی دەرکەوتن و گەشەکردنی بزووتنەوە جەماوەری و ڕێکخراوە میللیەکان کە سەرگەرمی بەدەست هێنانی ئازادی و دیموکراتی و دادپەروەری و یەکسانی بوون. ئەم گۆڕانە لە لایەکەوە گەف و هەڕەشەی تێکچوونی شیرازەی سیستەمی کۆمەڵایەتی کردووە و لە لایەکی ترەوە ناکۆکی و ڕقەبەری و کێشە و بەرەو بەگژیەکتریدا چوونی کۆمەڵانی خەڵک و دەستەی کاربەدەست و فرمانڕەوایانی بەرپاکردووە. تاقمی یەکەم کۆششی گۆڕانی کردووە و دووەمیان هەوڵی ئارام کردنەوە و پاراستنی ڕەوش و مەڵبەندی ئابووری و سیاسی خۆی داوە. بەم پێیە دوو جۆرە ئامانج و سیاسەت و جیهاندید دەرکەوتوون و سەرنجی مانهایمیان ڕاکێشاوە. کە یەکێکیانی بە یۆتۆپی و ئەوی تریانی بە ئایدیۆلۆژی ناوبردووە.

بەم پێیە ئایدیۆلۆژی، سیاسەت و هزر و بۆچوون و جیهاندیدی چینی دەسەڵاتدار و کاربەدەست و خاوەن سامان و دەرامەتانە و بە پێچەوانەوە یۆتۆپی هزر و بیروباوەڕ و بۆچوونی چینە هەژار و نەدار و ژێردەستە و کرێکار و جووتیارانە. مانهایم ئەو جۆرە پێناسەیەی ئەو دوو وشەیە بەوە پاساو دەدات کە گوایە چینی دەسەڵاتدار خەریکی پاراستنی دەسەلات و کورسییەکەیەتی، بیر لە ئەمڕۆ و ئێستا دەکاتەوە چۆن بە ئایدیۆلۆژییەکەی، بە بیروباوەڕ و سیاسەتەکەی هەوڵی پاراستنی ڕژێم و دەسەڵاتەکەی بدات و مەترسی چین و توێژەکانی تری کۆمەڵ کپ بکاتەوە، بەڵام چینی ژێر دەستە هەموو کۆششێکی هزری و بیروباوەڕی خۆی دەخاتە کار و کۆشش دەکات بۆ گۆڕینی ڕێژیمی کاربەدەست و ئەو ڕەوشەی لە ئارادایە و چاودەبڕێتە پاشەڕۆژێک کە هەوڵی هاتنی دەدات لێرەوە جیهاندیدەکەی یۆتۆپیایە. یۆتۆپی کە لە خۆیدا مانای ئەو هەست و نەست و نیاز و ئارەزوو و پێداویستییە کۆمەڵایەتی و هزرییانە دەردەبڕێت کە بەدی نەهاتوون و مرۆڤ هەوڵی پیادەکردن و بەدی هێنانیان دەدات و بە پێچەوانەی هەست و خواستی ڕێژیمی کۆمەڵایەتی هەڵکەوت و کاربەدەستن، سنووری ڕەوشی سەردەم و ئێستا دەبەزێنێ و ڕوو لە دواڕۆژ دەکات بە جۆرێک کە خزمەتی ئاوات و ئامانجەکانی دواڕۆژی کۆمەڵ بکات، مانهایم وتەنی، بە پێچەوانەی جیهاندیدی بارودۆخ و ڕەوشی سیاسی و کۆمەڵایەتی لە ئارادا بووە، بۆیە ئەم بزوتنەوە هزرییە سیاسییە پتر ڕوخسار و ناوەڕۆکی سۆز و ئەندێشە، واتە یۆتۆپی پێدەبڕێ.

سەرچاوە:
١) معتوق، د. فردريك، تطور علم اجتماع المعرفة. دار الطليعة، بيروت، ١٩٨٢ ص ١٥٠ فما بعد.
2) Jonas, Fridrich., Geschichte der Soziloge. Bd.2. Von der Jahrhundert Wende biszur Gegeh wart Mit Quellen, Rowwohlt. 1976. S. 11FF.
3) Jonas, fridrich., Ebenda. s. 18 ff.
٤) معتوق، د.فردريک : المصدر نفسه ص١٤٩ فما بعد.
5) Bellabaum, Alfred., sozilogische Gruna beriffe.
7. Auflage, Kohlhammer. Berlin 1978. S, 59-60.
6) Mannheim, Karl., Wissenssozilogie. engeleitet
und (Hrsg) von kurt H. wolf. luchterland
Einleiung von (Hrsg). S. 14.
٧) مانهايم، كارل، الايديولوجية والطوباوية. ترجمة؛ الدكتور عبدالجليل الطاهر مطبعة الارشاد - بغداد ١٩٦٨ ص ٢٥٥ فما بعد وفي أماكن مختلفة من الكتاب.
٨) مانهايم، كارل، نفس المصدر السابق ص ٤١١ فما بعد.
9) Wahrig, Gerhard., Deutsches Worter buch. Mosaik
verlag. GMbtt 1980. S. 1916.
10) Russell, Bertrand., philosophie des Abendlandes.
Europea verlag. wien .2000. S. 526 ff.
11) Kurt h. Wolf .(Hrsg). in: K. M Wissenssoziologie. S. 11.
١٢) الحسن، الدكتور احسان محمد، رواد الفكر الاجتماعي، بغداد، ١٩٩١، ص ٣٧٤
١٣) مانهايم، كارل، نفس المصدر السابق ص ٣٠٠ فما بعد، كذلک انظر الفصل الثاني الخاص ب(ايديولوجيا و يوتوبيا) ص ١٢٦ فما بعد.